

sista ansioista. Sandelin libertarisminkin kritiikki luvussa ”Omissammeko me itsemme?” on terveelliseltä luettavaa, kuten koko kirja.

Mainio teos, joka osoittaa huolellisen eettisen argumentoinnin vahvuuden monin ajankohtaisiin esimerkeihin.

Sandelin kurssin *Justice videotalenne on katsottavissa osoitteessa www.justiceharvard.org.*

Muisteluita Klaus Mäkelän teksteistä, teoista ja elämästä

MARJA JALAVA

Sosiologi Klaus Mäkelän (1939–2013) muistokirjan nimi on kaikenkattavuudessaan kunnianhimoinen: tekstit, teot ja elämä. Lähempi silmäys kansien väliin osoittaa, että aivan tästä ei ole kysymys. Kysessä ei ole valikoima Mäkelän keskeisimpinä pidettyjä tekstejä eikä näiden tekstien tai hänen muunkaan julkisen toimintansa tieteellinen analyysi. Kirja ei myöskään ole elämäkerta. Lukija saa paikoin jopa ponnistella hahmottaakseen kokonaisuksen sinne tänne sirotelluista Mäkelän uran yksittäisistä merkkipaaluista.

Kuvaavampi nimi kirjalle olisi kenties ”Muisteluita Klaus Mäkelän teksteistä, teoista ja elämästä”, sillä ennen kaikkea Mäkelän muistokirja on kirja muistoista. Subjektiivisiin muistoihin ja kokemuksiin kiinnittyvän luonteensa vuoksi sitä on myös vaikea arvostella. Vaikka jokaisella ihmisellä on tietenkin kiistämätön oikeus omiin muistoihinsa, kirjan kritiikitön myötäsukaisuus ja peittelemätön ihailu Mäkelää kohtaan al-

kavat vaikuttaa yksipuolisuudessaan liioittelevilta. Rivien välistä huokuu ehkä myös ikiaikainen kuolemankulttuuri, jonka mukaan vainajista ei saa puhua pahaa – *de mortuis nihil nisi bonum*, kuten jo muinaiset roomalaiset asian ilmaisivat.

Onkin syytä korostaa, että arvioni kohteena eivät seuraavassa ole kirjoittajien muistot Klaus Mäkelästä. Vielä vähemmän tarkoitukseni on puntaroida sitä, missä määrin kirjan välittämä kuva Mäkelästä on ”oikea” tai ”väärä” – semminkin kun itselläni ei ole eri ikäluokan ja tieteenalan edustajana ollut mitään välitöntä kosketusta häneen sen paremmin yksityishenkilönä kuin tutkijanakaan. Sen sijaan luen kirjan tekstejä henkilökohtaisten muistojen ja muistikuvien pohjalta rakennettuina julkisina kertomuksina ja näistä kertomuksista muodostuvana kokonaisuutena. Tästä näkökulmasta muistelussa on kyse myös historiapolitiikasta: kun kirjoittajat rakentavat valikoitujen muisteluidensa kautta määrätynlaista histo-

Auli Hakulinen & Risto Jaakkola (toim.)
Klaus Mäkelän tekstit, teot ja elämä
Sosiaalipoliittinen yhdistys,
2014

riakuvaa, he osallistuvat samalla kamppailuun siitä, mitä asioita menneisyydestä pidetään tällä hetkellä muistamisen arvoisina ja millaista tulevaisuutta tältä pohjalta pyritään luomaan.

Mäkelän muistokirjan lähdekohta on kiinnostava. Aluksi kokoonnutaan joukolla pohdittamaan, millainen tarina menneisyydestä – sekä Klaus Mäkelän menneisyydestä, kirjoittajien omasta henkilöhistoriasta että yleisemmin Suomen lähi-menneydestä – halutaan kertoa. Sitten kutsutaan mukaan poikkeuksellisen suuri joukko kirjoittajia, joista jokaisen on määrä keskittyä omassa osuudessaan tiettyyn rajattuun aihepiiriin. Lopulta nämä lyhyehköt kertomukset järjestetään löyhän kronologiseksi kokonaisuudeksi niin, että tarina kulkee ajallises-

ti eteenpäin samalla kun siihen liitetään joka kirjoituksen myötä jokin uusi elementti. Kolmenkymmenen neljän hengen kirjoittajakunnasta muodostuu näin eräänlainen ”kollektiivinen kirjoittaja”, joka on enemmän kuin osiensa summa.

Parhaiten idea toimii kirjan jälkimmäisellä puoliskolla, jossa tarkastellaan Mäkelän toimintaa alkoholitutkijana. Kirjoitukset antavat hyvän yleiskäsityksen siitä, millaisista aiheista Mäkelä oli kiinnostunut sekä millaisin metodologisin ja teoreettisin välinein hän tutkimuskohteitaan lähestyi. Samalla valotetaan tutkimushankkeiden organisaatiota ja toimintatapoja sekä niitä jännitteitä, joita voimakastahtoisien, kunnianhimoisten tutkijoiden välillä tällaisissa hankkeissa usein kehkeytyy. Näin esimerkiksi Irmgard Eisenbach-Stangl muistelee hauskaasti sitä, miten Mäkelän suunnittelemissa laajassa kansainvälisessä hankkeessa päädyttiin soveltamaan tutkimuskohteena olleen AA:n eli Nimettömien Alkoholistien (*Alcoholics Anonymous*) keskustelüsääntöjä tutkimusryhmän omiin kokoontumisiin, jotta ryhmädynamiikkaa pahasti horjuttanut keskinäinen kiistely saatiin loppumaan.

Mielenkiintoinen on myös useamman kirjoittajan voimin etenevä kertomus siitä, miten ihmistieteissä 1980-luvulla läpimurron tehnyt kielellinen käänne – ajatus kielestä sosiaalisen todellisuuden keskeisenä rakentajana – limittyi Mäkelän alkoholitutkimukseen. Erinäisten vaiheiden kautta 1980-luvun lopulla käynnistynyt pilottihanke päihdehuollon työntekijöiden ja asiakkaiden kommunikaatiosta, niin sanotun ”päih-

depuheen” sosiolingvistinen analyysi, johti lopulta 2010-luvun alussa Marja-Leena Sorjosen johtamaan Intersubjektiivisuus vuorovaikutuksessa -huipputyksikköön Helsingin yliopistossa. Sen toimintaan Mäkeläkin ehti vielä osallistua viimeisten elinvuosiensa aikana. Kertomus tuo erinomaisella tavalla esiin sen, millaisia voimavaroja ja mahdollisuuksia tiedeyhteisön moni- ja poikkitieteellisessä vuorovaikutuksessa sekä horisontaalisissa, epämuodollisissa verkostoissa piilee. Ennen kaikkea tarvitaan ennakkoluottomia, avarakatseisia, uteliaita tutkijoita, aikaa ja kohtauspaikkoja, ei niinkään tiedehallinnon ylhäältä päin sanelemaa mahtikäskyä.

Yhtä innostavana en sen sijaan pidä kirjan alkupuolelle sijoitettavaa jaksoa, jossa muistellaan 60-lukulaisuutta sekä sen osana Mäkelän keskeistä roolia yhtenä sukupolvensa kärkihahmoista. Ongelmana tässä on eritoten se, että sama kertomus on jo kuultu useasti aiemminkin – ja jopa kirjaimellisesti samoin sanoin, sillä Matti Virtasen teksti on pääosin suoraa lainausta hänen vuonna 2001 ilmestyneen väitöskirjansa Mäkelää koskevista osioista (Virtanen 2001, 296–302, 370–371). Myös yleisemmällä tasolla tarinan perusjuoni etenee tuttuja latuja: ylemmästä keskiluokasta lähtöisin olevat, ennennäkemättömän kansainvälisesti orientoituneet ylioppilaat alkavat hankkia tietoa maailmasta, tulevat kukin tahollaan itsenäisesti siihen johtopäätökseen, että maailmaa voidaan ja pitää muuttaa, ja liittyvät tämän tehdäkseen yhteen toisten samanmielisten oman sukupolvensa edustajien kanssa.

Johtopäätökseksi saadaan, että suomalainen hyvinvointivaltio on olennaisilta osiltaan yksinomaan 60-lukulaisten ansioita ja tekoa. Kuten 1960-luvun muistelua tutkinut historioitsija Katja-Maria Miettunen (2009) on todennut, tässä tarinassa erityisesti arvomuutos yhdistetään suomalaisen yhteiskunnan modernisointiin siten, että 60-lukulaisten kulttuuriradikaalien kamppailussa perinteisiä ajattelutapoja vastaan nähdään viime kädessä olleen kyse koko suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta.

Nykyisellä kasvavien tuloerojen ja yhteiskunnallisen eriarvoistumisen aikakaudella on eittämättä aiheellista tähdentää, ettei hyvinvointivaltion synnyn, kukoistuksen ja vähittäisen rapautumisen taustalta löydy mitään vääjäämätöntä kehityskulkua. Arvoilla, aatteilla ja politiikalla on merkitystä, sillä ihmiset tekevät itse historiaansa. Mäkelän muistokirjan johdantoa ja takakansitekstiä mukailakseni yhteisellä toiminnalla voitiin ja voidaan vaikuttaa tulevaisuuteen. Vaarana kuitenkin on, että yksipuolinen fokusointi 60-lukulaisten johtohahmoihin kääntyy voluntarismiksi, jossa yhteiskunnan muuttamisesta tulee pelkkä tahdon asia. Siinä missä 60-lukulaisilta tätä tahtoa löytyi, näyttäisi nykynuorison toimintatarmossa ja eteenpäin katsovissa visioissa olevan eräiden kirjoittajien mielestä paljonkin toivomisen varaa. Asenteessa voi aistia itseriittoa suutta, jossa nykynuorten nähdään päässeen esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoasioissa ikään kuin valmiin pöydän ääreen istumaan.

Edellä sanottua ei ole tarkoitettu Klaus Mäkelän tai kenen-

kään muunkaan ihmisen toiminnan ja ansioiden vähätteleksi. Yksilökeskeisyyden kritisoimista voitaneen tässä yhteydessä pitää jopa paradoksaalisena siinä mielessä, että koko muistokirjan perusideahan on juuri Mäkelän ja kirjoittajista muodostuvan me-joukon tekojen muisteleminen. Historiantutkijana suhtaudun kuitenkin kriittisesti tapaan, jolla 60-luvun radikaalien historiakuva pyritään toisinaan esittämään Suomen ja kaikkien suomalaisten yhteisenä historianäkökulmana. Todettakoon vertailun vuoksi, että jos tarkastelukohteeksi Mäkelän sijasta valitaan vaikkapa ammattiyhdistysliikkeen työläistäustaiset aktivistit, näyttävät myös hyvinvointivaltion äidit ja isät varsin toisenlaisilta, ja käänteentekevä murroskin olisi tapahtunut jo kymmenisen vuotta aiemmin (vrt. esim. Uljas 2012, 308–314).

Samalla 1960-luvun muisteluille tyypillinen katkoksen korostaminen kyseisen vuosikymmenen ja sitä edeltäneen ajan välillä jättää helposti varjoonsa ylisukupolvisuuden merkityksen (ks. tästä myös Miettunen 2009, 270). Pelkkää sattumaa ei liene esimerkiksi se, että Risto Alapuro analysoi muistokirjassa ansiokkaasti Klaus Mäkelän ja Erik Allardt (s. 1925) sosiologian välisiä eroja, mutta kukaan ei pysähdy pohtimaan Mäkelän ja Kerttu Bruunin (1924–1985) välistä jatkumoa, vaikka suhteen perustavanlaatuisen merkityksen Mäkelälle nouseekin toistuvasti esiin. Kiinnostavana poikkeuksena mainittakoon Kari Puron kuvaus Mäkelän toiminnasta sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Vaikka tämänkään kirjoituksen pääasiallisena sisältönä ei ole yli-

sukupolvisen jatkumon muistelu, siitä käy hyvin ilmi, miten Pekka Kuusen (1917–1989) tapainen vanhemman polven sosialidemokraatti määrätietoisesti raivasi valtionhallinnossa tietä näille itseään reilusti parikymmentä vuotta nuoremmille miehille. Kun tiedämme, että Kuusi oli myös Alkoholipoliitiikan tutkimussäätiön perustaja ja tieteellisen alkoholitutkimuksen kehittäjä Suomessa, hän linkittyy näin myös osaksi Bruunista Mäkelään ja edelleen eräisiin muistokirjan kirjoittajiin jatkuvaa tutkimustraditiota.

Mäkelän muistokirjaa lukies- sa mieleen juolahtaa myös erinäisiä muita asioita, joita kirjassa ei liiemmin muistella. Historiapoliitiikan näkökulmasta tällä poisrajaamisella tai unohtamisella on oma mielenkiintonsa, sillä historiakuvan rakentamisen kannalta kertomatta jätetyt asiat ovat vähintään yhtä kiinnostavia kuin se mitä kerrotaan.

Yksi tällainen teema on 60-lukulaisten suhde valtaan. Kuten tunnettua, väittely aiheesta alkoi jo 1960-luvun lopulla, kun Mäkelää 5–10 vuotta nuoremmat taistolaiset leimasivat 60-lukulaisten reformipoliitiikan porvariston ideologiaksi. Heidän nähtiin toimivan eräänlaisena ”kapitalismin vapaapalokuntana”, joka riensi ratkomaan asunnottomuuden, aborttioikeuden ja lasten päivähoiton kaltaisia yksittäiskysymyksiä kajoamatta ongelmien perimmäiseen syyhyn eli kapitalistiseen järjestelmään sinänsä. Vaikka Kaarlo Tuori sivuaakin lyhyesti tätä kysymystä muistellessaan Mäkelän pannota 1970-luvun komiteatyökentelyssä, jäin kaipaamaan hie- man yksityiskohtaisempaa ana-

lyysia siitä, miten Mäkelä näki 1960–70-luvun vaihteessa erilislohkojen reformien ja yhteiskuntajärjestelmän perusteiden muuttamisen välisen suhteen sekä muuttuiko tämä näkemys mahdollisesti 1970-luvun lopulla hänen siirtyessään yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta yhä selvemmin yhteiskuntatutkimuksen pariin.

Oman lukunsa olisi ansainnut myös Mäkelän suhde Urho Kekkoseen. Teema välähtää esiin muutamin paikoin, esimerkiksi Tom Sandlundin osuudessa, jossa pohditaan, näkikö Mäkelä Kekkosessa yhteen aikaan jopa jonkinlaisen ”valistuneen yksinvaltiaan”. Tämä puolestaan herättää lukijassa kysymyksen, kuka lopulta vaikutti keneen ja millä tavalla. Kuten historioitsija Kimmo Rentola (1992, 99) on esittänyt, 60-luvun radikaalit eivät kenties lopulta muuttaneetkaan yhteiskuntaa niin paljon kuin yhteiskunta heitä.

Toinen kiinnostava teema koskee Mäkelän suhdetta ”suomalaisuuteen” ja edelleen kansallisten identifikaatioiden suhdetta yhteiskunnan luokkarakenteesta johtuviin vastaakohtaisuuksiin. Kysymys nousee välähdyksenomaisesti esiin muistokirjan ”nuorempaa” (siis 1950-luvulla syntynyttä) kirjoittajakuntaa edustavien Risto Heiskalan ja Ilkka Armisen kirjoituksissa, mutta – ilmeisesti osin yksittäisten kirjoitusten erittäin rajallisen merkkimäärän vuoksi – tätäkään kysymystä ei muistokirjassa lähdetä sen syvällisemmin purkamaan. Yhteiskuntatieteilijän suulla lausuttuna kuulostaa kuitenkin hämmästyttävältä Mäkelän vuonna 1985 esittämä ja Heiskalan esiin nostama väite, ettei

suomalaisia erottaisi toisistaan kuin käytettävissä olevan rahan määrä. Analyttiselta tasoltaan se lähestyy jo erään Mäkelän aikalaisen pari vuotta myöhemmin lausumaa tunnettua teesiä, jonka mukaan kaikki suomalaiset ovat nykyisin (1989) samaa keskiluokkaa.

Tähän liittyy yleisemmällä tasolla myös kysymys Mäkelän voimallisesti suomalaisiin sosiaalitieteisiin lanseeraaman kulttuuris-kielisen käänteen suhteesta 1970-lukulaiseen rakennesosiologiaan. Siinä oli ollut kiinnostuneita ennen kaikkea sosiaalisten ja alueellisten rakenteiden ihmisten käyttäytymiseen tuottamista eroista, ei kulttuurisesti homogeeniseksi ymmärretystä ”suomalaisuudesta”. Kansainvälisessä keskustelussa tämänkaltaista yhteiskuntatieteellistä käännettä on toisinaan luonnehdittu vasemistoälymyksen reaktioksi valankumousunelmiensa haihtumiseen, jopa jonkinlaiseksi neoliberalismin ideologiseksi vastinpariksi, jossa ”sorron” ja ”kärsimyksen” poistamisen sijasta ryhdyttiin nyt tutkimaan ”sorto- ja kärsimyspuhetta” (ks. esim. Judt 2007, 477–483, 561–564). Pidän tämänkaltaista tulkintaa melkoisena yksinkertaistuksena, ja kuten Ilkka Armisen osuus Mäkelän

muistokirjassa tuo selvästi esiin, näin suoraviivainen ei myöskään ollut Mäkelän kääntymyskomiteoissa uurastavasta reformidemarista kielenkäytön muutosten tutkijaksi. Olisi kuitenkin ollut kiinnostavaa, jos joku olisi muistellut yksityiskohdaisemmin tätä 1970–80-luvun vaihteeseen ajoittuvaa murroskautta Mäkelän ajattelussa.

Kokonaisuutena Klaus Mäkelän muistokirja on epätasainen lukukokemus, jossa tuoreet näkökulmat ja oivaltavat huomiot vaihtelevat vanhan kierrätyksen ja muistopuheille ominaisten korulauseiden kanssa. Osin kontribuutioiden tason vaihtelua selittänee toimituskunnan esipuheessa mainitsema seikka, että kirjoittajille oli annettu aikaa vain muutama viikko. Kun kirja joka tapauksessa on ilmestynyt vasta puolisen vuotta Mäkelän kuoleman jälkeen, ei muutaman kuukauden aikalisän olisi luullut merkitsevän mitään – etenkin jos ja kun sen myötä olisi mahdollisesti saatu hieman perusteellisemmin asioihin paneutuvia puheenvuoroja. Tällaisenaankin muistokirja toki avaa uusia näköaloja Mäkelän teksteihin, tekoihin ja elämään, mutta herättää myös lukuisia lisäkysymyksiä. Kuten takakannen esittelyteksti lupaa, kirja kertoo monin paikoin

kiinnostavalla tavalla ”uonuttomasta suomalaisesta miehestä, hänen elämästään ja sitä kautta yhden sukupolven verkostoista” – kunhan lukija samalla pitää mielessään sen tosiasian, että kirjan rakentama historiakuva kattaa vain pienen murto-osan Suomen lähihistoriasta.

KIRJALLISUUS

- Judt, Tony: *Postwar. A History of Europe since 1945*. London: Pimlico, 2007.
- Miettunen, Katja-Maria: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. *Bibliotheca Historica* 126. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009.
- Rentola, Kimmo: *Kommunismmin kahdeksan kohorttia*. S. 74–102. Teoksessa Majander, Mikko (toim.): *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992*. Helsinki: Tutkijaliitto (Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja), 1992.
- Uljas, Päivi: *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsinki: Into, 2012.
- Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.